

TOPLUM DİL BİLİMİN KİMİ KAVRAMLARINA
KURAMSAL BİR BAKIŞ
VE DİL TÜRLERİ

Kâmile İMER

1. Giriş

Dil, değişik açılardan değişik nitelikleri beliren ve türlü görünüm-ler sunan karmaşık bir bütündür. En gelişmiş bildirişim dizgesi olarak benimsenen insan dili¹ ise, karşılıklı anlaşılabilirlik ölçütünde birçok değişiklik göstermektedir.

Dil denince genel olarak bağdaşık (homojen) bir toplumun konuştuğu bağdaşık bir dizge anlaşılmaktadır. Dilbilim çalışmalarında da, bir dilsel toplulukta bildirişim dizgesi olarak kullanılan dil, genellikle 'bağdaşık bir dizge olarak ele alınıp incelenmiştir.

1.1. Daha 19. yüzyılda ünlü düşünür, devlet adamı ve dil bilgini Wilhelm von HUMBOLDT, her dilde özel bir dünya görüşü olduğunu ortaya koymuş ve bunu *dilin iç biçimi* (Alm. *innere Sprachform*) terimiyle adlandırmıştı². Her dilin" kendine özgü anlama ve anlatma yolu bulunduğu biçiminde açıklanan bu görüş, dilbilimde sonradan değişik adlarla anılan kuram ya da varsayımların temelini oluşturmuştur. *Dilbilimsel determinizm, dilbilimsel görecelik ilkesi / kuramı. Sapir-Whorf varsayımı* gibi adlarla anılan tezler ve toplumdilbilim çerçevesinde *katmanlara özgü kodlar* (Alm. *schichtenspezifische Kode*) terimi altında incelenen özellikle B. BERNSTEIN'in öncülük ettiği çalışmalar, temelde HUMBOLDT'a dayandırılabilir.

Dilbilimsel determinizm ile dilbilimsel görecelik ilkesi ye Sapir-Whorf varsayımı arasında temelde büyük bir ayrım yoktur. Daha doğrusu, "bütün kavramsal dizgenin göreceliği ve bunun dile bağımlılığı

1 Dil'in ve insan dili'nin özellikleri konusunda derli toplu bilgi için bkz. AKSAN, D., *Her, Yönüyle Dil. Ana Çizgileriyle Dilbilim* 1, Ankara, 1977, s. 11-13; VARDAR, B. *Dilbilimin Temel Kavram ve İlkeleri*, Ankara, 1982, s. 9-10.

2 Bkz. *Gesammelte Schriften*, c. 7/1, Berlin, 1907.

ilkesi" olarak açıklanan³ dilbilimsel görecelik ilkesiyle "bir dilin onu konuşanın düşünce ve davranışını düzenleyen gücü konusundaki tez"⁴ olarak açıklanan Sapir-Whorf varsayımı, dilbilimsel determinizme dayandırılmaktadır; W. von HUMBOLDT'un dilin iç biçimi terimiyle açıkladığı görüşünün yeniden biçimlenmesinden başka bir şey değildir,

1.2. Yapısalcılığın dilbilime getirdiği katkılar çerçevesinde her ne kadar kimi ikili kavramlar kuramsal olarak ortaya atılmış ve yaygınlaşmışsa da, uygulamada önceki sınırların aşıldığını söylemek güçtür.

Çağcıl dilbilimin kendisiyle başladığı varsayılan ünlü isviçreli dilbilimci Ferdinand de SAUSSURE karmaşık bir olgu olarak gördüğü *dilyetisi* (Fr. *langage*) içinde toplumsal nitelikli *dil* (Fr. *langue*) ile bireysel nitelikli söz'ü (Fr. *parole*) ayırmaktadır. Dil ile söz'ün birbirleri yanındaki / karşısındaki durumuna açıklık getirmek için SAUSSURE şöyle demektedir: "Dil, varlığını yalnızca toplum üyeleri arasındaki bir tür sözleşmeye borçludur. Öte yandan işleyişini bilebilmek için bireyin dili öğrenmesi gerekir"⁵. Söz'den ayrı olan dil'in ondan bağımsız bir biçimde incelenebileceğini belirten SAUSSURE, kuramsal olarak bu kavramların tüm niteliklerini açıklamaktadır⁶.

Gerek yapısalcılığın öncüsü olan SAUSSURE, gerekse aynı doğrultuda inceleme yapan öteki dilbilimciler, dil'i hep bağdaşık bir dizge olarak ele alıp araştırmışlardır.

Yapısalcılığın bir uzantısı olarak benimsenen üretici-dönüşümsel dilbilim akımı ise ideal bir konuşan ve dinleyen örneğiyle yine bağdaşık bir dil dizgesini göz önünde bulundurmuş, üstelik bu dizgeyi toplumsal bağlamdan da soyutlamıştır. Bu akımdaki temel kavramların başında *edinç* ve *edim* gelmektedir. *Edinç* (İng. *competence*); konuşan ve dinleyenin sonsuz sayıda tümce üretip anlamasını sağlayan düzenek (mekanizma) ya da kurallar dizgesi, kısaca onun diline ilişkin bilgisidir. *Edim* (İng. *performance*) ise, "edinç denilen dilsel yeteneğin somut

3 Bkz. LEWANDOWSKI, Th., *Linguistisches Wörterbuch* 2, Heidelberg 1976 (2. baskı) s. 434-435.

4 Sapir-Whorf varsayımı için bkz. LEWANDOWSKI, Ling. Wörtl. 2, s. 589-590.

5 Genel Dilbilim Dersleri 1, çev.: B. Vardar, Ankara 1976, s. 35.

6 Saussure toplumsal örneği $1+1+1+1\dots = 1$ olarak açıklar. Ayrıca söz'ün tüm görüşlerinin bireysel ve gelip geçici olduğunu söyleyerek bu düzlemde özel durumların toplamından başka bir şeye rastlanmadığını belirtir ve bunu şöyle formüllendirir (bkz. s. g.y., s. 40): $(1+1'+1''+1''')$

nitelikli konuşma eyleminde gerçekleştirilmesi"⁷ olmaktadır. Somut durumlarda dilin kullanımını edim.

Edinç / edim ayrımıyla dil / söz ayrımı arasında koşutluklar bulunduğu bir gerçektir. CHOMSKY de kendi kavramlarıyla SAUSSURE'ün dil / söz ayrımı arasındaki yakınlığa dikkati çekmektedir⁸. Ancak bu kavramlar arasında önemli karşıtlıkların bulunduğunu da gözden uzak tutmamak gerekir. "Dil bir göstergeler dizgesidir, edinç ise bir kurallar düzeneğidir. Biri üründür, öbürü üretim sürecidir. Tümce Saussure' de söze bağlanır, özgür bir yaratım eyleminin sonucu olarak ele alınır; oysa CHOMSKY'de belirli kuralların uygulanmasını içerir"⁹.

Her şeyin ötesinde ideal konuşan ve dinleyene dayanarak sürekli biçimde dil dizgesinin toplumsal bağlamdan soyutlanarak ele alınması, üretici-dönüşümsel dilbilimin şiddetle eleştirilecek yönlerinin başında ve temelinde yer alsın gerektir.

Ancak toplumdilbilim çalışmalarının başlamasından bîr süre sonra dilin bağdaşık bir dizge olmadığı konusunda durulmaya başlanmış, bu bağlamda özellikle Amerikan toplumdilbiliminde dilsel türlerin çeşitliliğinden söz edilir olmuştur.

2. Toplumdilbilimsel Yaklaşım

Toplumdilbilim, "dil olgularıyla toplumsal olgular arasındaki ilişkileri, bunların birbirini etkilemesini, birbirinin değişkeni olarak ortaya çıkmasını, bir başka deyişle bu iki tür olgu arasındaki eşdeğişirliği inceleyen karma dal"¹⁰ olarak tanımlanmaktadır.

2.1. Bu alanda B. BERNSTEIN'ın öncülük ettiği *eksiklik kuramı* (Alm. *Defizittheorie*)¹¹ çerçevesine giren çalışmalarda, temel olarak toplumsal katmanlara özgü dil kullanımı araştırılmaktadır. İngiliz

7 VARDAR, B. ve ö. *Dilbilim ve Dilbilgisi Terimleri Sözlüğü*, Ankara, 1980, s. 71. Edinç ve edim konusunda bkz. CHOMSKY, N., *Aspekte der Syntax-Theorie* ("Aspects of the Theory of Syntax" adlı yapıtının Almcası), Frankfurt am Main, 1978 (ikinci baskı), s. 14; ayrıca bkz. VARDAR, B., *Dilbilimin Temel Kavram ve İlkeleri*, s. 39-40.

8 Bkz. *Aspekte der Syntax-Theorie*, s. 14.

9 VARDAR, B., *Dilbilimin Temel Kavram ve İlkeleri*, s. 40.

10 VARDAR, B. ve ö., *Dilbilim ve Dilbilgisi Terimleri Sözlüğü*, s. 144.

11 N. DITTMAR bunun bir kuram değil ancak bir varsayım olarak benimsenebileceğini belirtmekte ve ondan *eksiklik varsayımı* (Alm. Defizithypothese) olarak söz etmektedir. Bkz. *Soziolinguistik. Exemplarische und kritische Darstellung ihrer Theorie, Empirie und Anwendung. Mit kommentierter Bibliographie*, Königstein/Ts., 1980 (4. düzeltilmiş baskı). Bundan sonra Soziolinguistik biçiminde kısaltılarak verilecektir.

toplumbilimcisi B. BERNSTEIN bu alandaki çalışmalarında; alt toplumsal katmanın orta toplumsal katmana oranla eksik, yetersiz, sınırlı bir dil kullanımına sahip olduğu yargısına ulaşmıştır. BERNSTEIN'ın tezi içinde alt katmanın dil davranışını orta katmanın dil davranışından ayıran özellikler eksiklik (Alm. Defizit) olarak yorumlanmaktadır. Bir başka deyişle, bu tez içinde orta katman konuşucularına oranla alt katman konuşucularında eksik olan dilsel nitelikler söz konusu edilmektedir. İşte bu nedenle BERNSTEIN'ın ve onu izleyenlerin çalışmaları eksiklik kuramı çerçevesindeki toplumdilbilim çalışmalarında ele alınmaktadır¹².

BERNSTEIN'ı izleyen kimi bilim adamları Avrupa ve Amerika'da aynı doğrultuda araştırmalar yapmış, bu kuramı yaygınlaştırmaya çalışmışlardır. Uluslararası düzlemde çok çabuk yayılan bu çabalar pek çok eleştiriye uğramıştır.

Eleştirilerin başında BERNSTEIN'ın ortaya attığı iki kavram yer almaktadır: *Daralmış* ve *genişlemiş kod*. BERNSTEIN, dilin tüm dizgesinden alt katmanla ilgili olan seçmeyi *sınırlanmış, dar* (İng. restricted); orta katmanla ilgili olan seçmeyi ise *geniş* (İng. elaborated) olarak tanımlamaktadır¹³. Böylece daha önceki çalışmalarında *halk dili* (İng. *public language*) ve *kurallı dil* (İng. *formal language*) olarak ayırdığı dil kullanımlarını, daha sonradan *daralmış kod* (İng. *restricted code*) ve *genişlemiş kod* (İng. *elaborated code*) olarak göstermiş oluyordu. Bir başka deyişle BERNSTEIN, alt katmanın dilini daralmış, orta katmanmkinini ise genişlemiş kod ile göstermektedir. Bunlardan her ikisinin de konuşma kodu ya da toplumdilbilimsel kod olduğu, her zaman göz önünde bulundurulması gereken bir noktadır; her ikisi de edim alanına girmektedir¹⁴.

Daralmış ve genişlemiş kod kavramlarına karşı tepkiler, Amerikan toplumdilbiliminde, sonradan *ayrılık kuramı* (Alm. *Differenztheorie*) olarak anılacak olan, yeni bir bakış açısını ortaya çıkarmıştır. BERNSTEIN'ın çalışmaları doğrultusunda yapılanlar hem kuramsal hem de

12 Bu kuram çerçevesindeki çalışmalar konusunda geniş bilgi için bkz. N. DITTMAR, *Soziolinguistik*, 6. 1-126.

13 Bkz. EBNETEB, Th., *Angemandte Linguistik 1. Eine Einführung*, München 1976, s. 77.

14 EBNETER bunu şöyle şemalaştırmaktadır (Bkz. s. 72):

Bir dilin tüm
dizgesi ya da
kodu

Edinç

Dizgeden toplumsal
koşullu seçim olarak
toplumdilbilimsel kod

Edim

uygulamalı alanda en çok Federal Almanya'da yaygınlık kazanmıştır. ABD'de de bu doğrultuda kimi ruhbilimcilere uygulamalı çalışmalara girişilmiştir. Ancak ayrılık kuramı çerçevesine giren araştırmalarda gözlenen eleştiriler, temelde daralmış ve genişlemiş kod kavramlarını kanıtlayacak sonuçları elde etmeye yönelik eksiklik kuramını hedef almakta, *denkleştirir dil eğitimi* (Alm. *kompensatorische Sprach-erziehung*) içine alacak biçimde düzenlenmiş bulunmaktadır.

2.2. Aynlık kuramı (Alm. Differenztheorie) da temelde toplumsal katmanlar arasındaki dilsel ilişkilerin, Amerikan büyük kentlerinde -ölçünlü İngilizce içinde farklı dil kullanımlarının ve ölçünlü İngilizce ile ölçülü olmayan zenci İngilizcesi arasındaki farkların araştırılmasıyla oluşmuştur. Toplumdilbilim alanında dil kuramı ve yöntembilim bakımından birçok inceleme yapmış olan William LABOV'un araştırmaları, ayrılık kuramı çerçevesinde ilk sırada dikkati çekmektedir.

The Logik of Nonstandard English adlı çalışmasında LABOV, toplumdilbilim alanında kendi yaptığı araştırmaların sonuçlarına dayanarak anlatım yetisi, sözcük zenginliği, dilbilgisellik, ölçünlü olmayan İngilizceyi konuşanların mantığı noktalarından yola çıkarak doğrudan doğruya eksiklik kuramının eleştirisine yönelmektedir. Ayrılık kuramının öteki temsilcileri gibi LABOV da ölçünlü olmayan İngilizcenin kendine özgü bir dizge olduğunu, ölçünlü İngilizce içinde, biri ötekinden daha iyi olarak değerlendirilemeyecek olan çeşitli toplumsal kullanımlar (sosyolektler) bulunduğunu belirtmiştir¹⁵. Ünlü Amerikalı dilbilimci bu çalışmasında, hem kuramsal hem de uygulamalı düzlemde dilbilimsel bakış açısını da açıklamaktadır.

Genel özellikleriyle ayrılık kuramı, dil değişkenliğinin dilbilim bakımından açıklamasını kapsamaktadır. Bu kuram çerçevesinde öncelikle dilsel dizgelerin nasd ve hangi işlevlere ayrıldığı inceleme konusu edilmekte¹⁶, bununla ilgili olarak bir dilsel toplulukta konuşulan dil içinde ölçünlü tür/ türler yanında bölgesel, toplumsal ve işlevsel türlere de yer verilmektedir.

3. Bir dilsel topluluk içinde çoğu kez çeşitli dil türleri (değişkeleri) bulunmaktadır. Bunlar, DITTMAR'ın sınıflandırmasına dayamlarak, dörde ayrılabilir:

¹⁵ Bu makalenin *Die Logik des Nonstandard-Englisch* başlıklı Almanca özetinden ve çevirisinden yararlanılmıştır. Bkz. *Aspekte der Soziolinguistik*, yay.: W. Klein ve D. Wunderlich. Frankfurt am Main, 1973 (3. baskı), s. 92-109.

¹⁶ Daha geniş bilgi için bkz. N. DITTMAR, *Soziolinguistik*, s. 131.

1. Ölçünlü türler (Alm. Standard-Varietaten)
2. Bölgesel türler (Alm. Regionale Varietaten)
3. Toplumsal türler (Alm. Soziale Varietaten)
4. İşlevsel türler (Alm. Funktionale Varietaten)

Ölçünlü tür dışındaki dil türleri çoğunlukla ölçünlü türün saygınlığına (prestijine) uygun olarak onun altında gösterilmektedir.

3.1. ölçünlü Tür

Ölçünlü (standart) dil, bir dilsel toplulukta bölgelerüstü anlaşma aracı olarak tanınıp benimsenen ve kurumlaşan dil türü olarak tanımlanabilir¹⁷.

Hangi bölgeden ya da yerden olursa olsun, çocuk okulla birlikte ölçünlü dik" öğrenmeye başlamaktadır; bir başka deyişle okulda ölçünlü dil öğretilir, onunla eğitim ve öğretim yapılır. Bu dil türü bir dilsel toplulukta ortak olan norm ve kurallara göre düzenlenmiştir. Bir yönüyle bireysel dil kullanımıyla bağıntılı olan bu dilsel tür, öteki yönüyle bireyüstü kuralların ve ilkelerin bütünlüğünü içeren genel dil kullanımıyla bağıntılıdır¹⁸. Ölçünlü dil, söz düzlemindeki ayrı somut gerçekleştirmelerin dil düzlemindeki ortak görünümüdür¹⁹. İster uzak yörenin bölgesel ya da yerel kullanımına sahip olan bir bireyi, isterse yüksek düzeydeki bir devlet memuru olsun, herhangi bir konuda yazacağı dilekçesinde ortak norm ve kuralları içeren ölçünlü dilden yararlanacaktır. Çünkü dil türleri içinde yalnızca ölçünlü dilin bölgelerüstü bir özelliği vardır. Bu nedenle ölçünlü dil olarak üst ve orta toplumsal katmanın dil ilişkisi içinde kullanılan dilin gösterildiğini belirten Siegfried JÄGER'in bu görüşünü benimsemek pek kolay olmasa

17 Kimi araştırmacılar ölçünlü dil (Alm. Standardsprache) teriminin *yüksek dil* (Alm. *Hochsprache*) terimini ortadan kaldırmaya başladığını; *ülke dili* (Alm. *Landessprache*), *ulusal dil* (Alm. *Nationalsprache*), *yazı dili* (Alm. *Schriftsprache*) ve *birlik dili* (Alm. *Einheitsprache*) terimlerinin varlığının bile konuyla ilgili olarak en azından çok yönlü bir adlandırmayı ortaya çıkardığını, dolayısıyla konunun kolay kolay sınırlandırılmayacağını belirtmektedirler. Bkz. JÄGER, S., *Standardsprache: Lexikon der germanistischen Linguistik*, yay.: H.P. Althaus, H. Henne, H.E. Wiegand, Tübingen 1973, s. 271.

18 Ölçünlü dilin birçok alt dilden (Alm. Subsprache) biri olduğu konusunda bkz. JÄGER, S., *Standardsprache*, s. 273.

19 Saussure'deki dil/söz anlamında düşünülmektedir.

gerek. Alt katman üyeleri ölçünlü dili kimi sapmalarla kullanabilirler. Ancak ayrılık kuramı doğrultusunda yapılacak bir değerlendirmede, bu sapmaların da kendine özgü bir dizge oluşturduğu söylenebilir. S. JAGER ayrıca -"konuşulan ölçünlü dil" ile "bölgelerüstü gündelik dil" arasında bir sınırlama yapmanın ne yararlı ne de olası olduğuna değinip- yazılan dilin ölçünlü dil terimini saklı tutmasını önermektedir²⁰. Kuramsal düzlemde de olsa bunun da benimsenebilir yanı pek görülüyor. Özellikle, konuşulan dilin öncelliği çağcıl dilbilimde vurgulandıktan sonra! O halde ölçünlü dil, hem konuşulan hem de yazılan dil düzleminde söz konusu edilmelidir. En sık kullandığı alanlara bir göz attığımızda bu, iyice belirginleşmektedir. Resmi tartışmalar, demeçler, çeşitli alanlar içeren meslek konuşmaları, kurumlar, radyo, televizyon ve basın organları; kısacası devlet düzeneği, kurumlar ve kitle iletişimi, hem yazılan hem de konuşulan biçimiyle ölçünlü dilin en sık kullanıldığı alanlardır.

P.L. GARVIN, dilin ölçünlülük derecesinin belirlenmesinde üç ölçütün bulunduğunu belirtmektedir: 1- Ölçünlü bir dilin temel özellikleri, 2- Bir dilsel topluluğun ekini içinde ölçünlü bir dilin işlevleri, 3— Dilsel topluluğun ölçünlü dil karşısındaki tutumu²¹. Bunlardan birinci ölçüt içinde dilin esnek sağlamlılığı (İng. flexible stability) ve entellektüelliği (İng. intellectualization) düşünülmektedir. Esnek sağlamlıhk, ölçünlü bir dilin uygun bir kodlamayla kalıcı kılınması yani süreklileştirilmesi, bu kodlamanın değişiklikleri biçimlendirecek ölçüde esnek olması demektir. Entellektüellik ise dilin doğru bir biçimde kullanılması konusunda duyarlılığın konuşulan dilden bilimsel dile doğru (işlevsel dil ölçüsünün) artmasını anlatmaktadır. GARVIN bu iki ölçüt içine giren etkenlerin dilbilimsel değişkenler, söz varlığı ve biçem (stil) üzerinde toplandığını belirtmektedir (s. 523). İkinci ölçüt içinde (bir dilsel topluluğun ekini içinde ölçünlü bir dilin işlevleri) GARVIN, ölçünlü dilin dört işleve göre değerlendirilebileceğini söyler. Bunlar birleştirici (İng. unifying), ayırıcı (İng. separatist), saygınlık (İng. prestige) ve gönderim çerçevesi (İng. frame of reference) işlevleridir. Bir dilin lehçe ve ağızlarının denetlenebilmesi, değerlendirilebilmesi

20 Bkz. JAGER, s.g.y., s. 272.

21 GARVIN, P. L., *The Standard Language Problem. Concepts and Methods: Language in Culture and Society. A Reader in Linguistics and Anthropology*, yay.: Dell Hymes, New York 1964, s. 522. Bu makaleyi anlamama yardımcı olan Doç. Dr. Mine Mengi'ye teşekkür ederim.

ancak ölçünlü dille olabilir. Bir başka deyişle bu işlev, çeşitli lehçe ve ağızları tek bir ölçünlü dilsel topluluk içinde birleştirme işlevidir. Örneğin Karadeniz Bölgesi ağızlarıyla Rumeli ağızları ölçünlü Türkiye Türkçesi içinde birleşmektedir. Ayırıcılık işlevi ise ölçünlü dik' konuşanların öteki dilleri konuşanlardan ayrı bir dilsel topluluk oluşturmamasını göstermektedir. Türkçe ile Farsçayı konuşanların ayrı dilsel topluluk oluşturmaları, ölçünlü dilin bu işleviyle olanaklıdır. Ölçünlü dile sahip olma sonucunda ortaya çıkan saygınlık bu dilsel türün saygınlık işleviyle ilişkilidir. Doğruluk kurallarıyla ozan dilinin anlaşılıp değerlendirilmesi, ölçünlü bir dilin gönderim çerçevesi olma durumuyla ilişkilidir. Bir göstergeyi dış dünyada yer alan bir nesne ya da varlığa gönderim çerçevesi sayesinde bağlayabilir, doğru ve yanlışlığı değerlendirebilir, şiir dilini anlayabiliriz. GARVIN'in üçüncü ölçüt olarak belirttiği dilsel topluluğun ölçünlü dil karşısındaki tutumu; dile bağlılık, dil gururu ve norm duyarlılığı ile ölçülebilir. Bunların da yukarıda belirtilen dōit işlevle ilişkili olduğu varsayılmaktadır. Dile bağlılık, koruyucu ve savunucu bir tutum olarak birleştirici ve ayırıcı işlevlerle, ulusçuluk ve ulusal bilinçle ilişkilidir. Dil gururu saygınlık, norm duyarlılığı ise gönderim çerçevesi işleviyle bağlantılıdır.

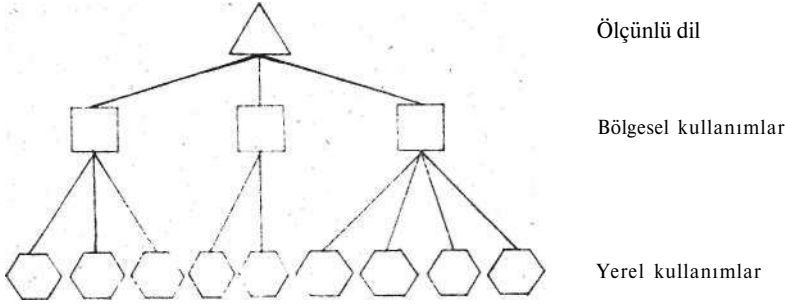
GARVIN yaptığı inceleme sonucunda bir dil içinde ölçünlü dil olma ölçütlerinin bulunduğu sonucunu çıkarmıştır (s: 522). Ona göre temelde ölçünlü dil varlıkları çok sayıda iç etkenin birleşiminden oluşmuştur²².

3.2. Bölgesel Türler

Genellikle bölgesel kullanımlar (diyalektler) olarak incelenen bu dilsel türler, belirli yerleşim alanlarında oluşmuşlardır. Bizim bir dilsel topluluk içinde bölgesel kullanımlar olarak düşündüğümüz türler, aynı ölçünlü dilin birleştirdiği kullanımlar olmaktadır²³. Bölgesel kullanımların ölçünlü dil ile ilişkisi şöyle gösterilebilir²⁴:

22 Daba fazla bilgi için bkz. GARVIN, P.L., s.g.y., s. 523.

23 Araştırmacılar tarafından bir konuşma türünün lehçe ya da dil olduğunu anlamının kolay olmadığı belirtilmektedir. T. TEKİN, dilbilimde bir konuşma türünün (variety of speech) diyalekt mi yoksa dil mi olduğunu belirlemek için kullanılacak biricik ölçütün karşılıklı anlaşılabilirlik (mutual intelligibility) olduğunu belirtmektedir. Buna göre "aynı dili konuşan" insanlar birbirini anlayabilirler ya da ters olarak, birbirlerini anlamayan insanlar "ayrı diller" konuşuyorlar demektir (bkz. T. TEKİN, *Türkçe ile Kazakça arasında karşılıklı anlaşılabilirlik*: Genel Dilbilim' Dergisi, c. 1, sayı: 1 (1978), s. 33-34). TEKİN, aralarında karşılıklı anlaşılabilirlik

Örnelemek gerekirse; ölçünlü Türkiye Türkçesi içinde Orta Anadolu ağızlarını bölgesel kullanım, Ankara ağızı, Sivas ağızı, Nevşehir ağızını vb. yerel kullanım olarak gösterebiliriz.

Bölgesel türler daba çok sözlü bildirişimde kullanılmakta ve böylece kuşaktan kuşağa aktarılmaktadır. Ölçünlü türün sözlü ve yazdı olarak düzenlenmesine karşılık bölgesel türler ne sözlü ne de yazdı olarak düzenlenmişlerdir. Bu iki dil türü arasında özellikle sesbilim ve söz varlığı bakımından kimi zaman büyük ayırım göz çarpmaktadır²⁵. Örneğin ölçünlü Türkiye Türkçesinde *patates* sözcüğüyle anlatılan kavrama karşılık olmak üzere Anadolu'nun çeşitli yörelerinde pek çok sözcükle karşılaşılmaktadır: *fısırgan, gumpir, gostil, kartına, hazrnur, normuz, höngül, hüzmün, kumpil, longur, patata, pıtana, tomatça, ülübe*

oranının % 6, hatta daha düşük olduğu Türkçe ile Kazakçanın bir dilin diyalektleri olamayacağını belirtmekte, uzak geçmişteki bir ana dilden gelen bu iki konuşma türünün bugün akraba fakat ayrı ve bağımsız birer dil olduğunu söylemektedir (bkz. s.g.y., s. 40).

C. TOSUN da dil ile lehçe arasında kısa ve kesin bir kural koymak gerekirse, "dildeğişikleri karşılıklı anlaşılmaz bir duruma gelmişlerse ayrı dillerdir" demek ve karşılıklı anlaşılabilirlik ölçütünün açığa çıkması gerektiğini söylemektedir (bkz. C. TOSUN, *Dil, dildeğişkesi (lehçe), ağız ve dil akrabalıkları: Dilbilim ve Dilbilgisi Konuşmaları I*, Ankara 1980, s. 76). TOSUN ayrıca Danca konuşan Danimarkadaki ve Norveççe konuşan Norveçteki insanların birbirleriyle konuşup anlaşabildiklerini, bununla, birlikte Dancanın ve Norveççenin ayrı diller olarak sayıldığını belirtmektedir. Aynı biçimde Pakistan ve Hindistanda konuşulan Hindi ve Urdu dillerinin de karşılıklı anlaşılabilir olduğunu söylemektedir (bkz. s.g.y.).

24 DITTMAR'ın LABOV'dan aldığı bu şema için bkz. *Sozjolingistik* s. 136.

25 Lehçe farklarının eh çok sözcük ve sesbilim alanında görüldüğünü, büküm ve sözdiziminde ise pek az farka rastlandığı belirtilmektedir. Lehçebilim çalışmalarında incelenen olaylar sonucunda saptanan gerçekler konusunda bkz. D. AKSAN, *Her Yönüyle Dil, Ana Çizgileriyle Dilbilim I*, s. 145.

vb. Bunlardan herbirinin yöreden yöreye değişen çeşitli söylenişleri vardır. Örneğin *kumpil'in kampir, komper, kumbil, kumbur, kumbür, kunpir, kübül, kömpür*; patata'nın *pata, patana, pıtana, pıtata, pıtına, pıtata, pıtına* vb.; *kartol'un kartul, kartof, kardoğ, kardof, kertol, kortal* vb.26.

Bölgesel kullanımların kimi kez ölçünlü dile yükseldiği kimi kez de yok olduğu görülebilir. Ölçünlü dile yükselmelerinde siyasal ve kültürel etkenlerin önemi büyüktür. D. AKSAN bu konuda şöyle demektedir: "... bir ülkenin yönetim, siyaset ve kültür bakımından başta gelen kenti ya da yöresi, ülkenin öteki bölgeleri üzerinde etkili olmaya başlar. Yönetim ve siyaset merkezi, çeşitli büim kurumlarının, kuruluşlarının, üniversitelerin, sanat kurumlarının toplandığı bir merkez durumuna girer. Bu merkezde bilim ve sanat adamlarının çalışmaları ve bu merkezin lehçesinin kullanılması, yörenin lehçesinin sivrilmesine yol açar"²⁷. Ölçünlü Türkiye Türkçesinin İstanbul ağızı üzerine kurulması da böyle olmuştur.

Bölgesel kullanımların yok olmalarında iki büyük etkenden söz edilebilir: Kitle iletişiminin yaygınlaşması ve göç. Kitle iletişim araçlarının yaygınlaşması, bir yandan ekin ve eğitim düzeyinin yükselmesini olumlu yönde etkilerken öte yandan bölgesel türlerin yok olmasına neden olmaktadır. Ülkemizde de son on yılda özellikle televizyonun yayın alanının genişlemesi, bölgesel kullanımlarla ölçünlü Türkiye Türkçesi arasındaki ayrımları azaltmaya, bu iki dil türünü birbirine yaklaştırmaya başlamıştır. Bölgesel kullanımların yok olmasına yol açan öteki etken ise göçtür. Bölgesel kullanıma sahip olan bir topluluk başka bir alana göç ettiğinde kendi dil kullanımını yavaş yavaş yitirmektedir. Türkiye'de 1950'lerde başlayıp 1960'lardan sonra hızla artan köyden kente — özellikle büyük kentlere- olan göç sonunda göç eden kişi ve toplulukların bölgesel kullanımları değişmiş; göç edilen alandaki kullanımlarla karışarak özelliklerini yitirmiş, giderek yok olmuştur.

26 Anadolu ağızlarındaki örnekler için *Derleme Söziüğü'ne* (c. I–XII, Ankara 1963-1982) bakınız.

27 Bkz. D. AKSAN, *Her Yönüyle Dil. Ana Çizgileriyle Dilbilim I*, s. 84. D. AKSAN, *ortak dil (langue commune, common language, Gemeinsprache)* ya da *koine* konusu içinde, "ortak dil" olmuş daha başka ülkelerdeki bölgesel kullanımlardan örnekler vermekte ve "ortak dil" lerin genellikle yönetim ve kültür merkezlerinin lehçe ya da ağızı üzerine kurulduğunu belirtmektedir (bkz. s.g.y., s. 83-84).

Aynı olgunun bir başka biçimini değişik dilsel topluluklar içine göç etmiş kişi ve gruplarda görmekteyiz. Yurt dışında çalışan Türk işçilerinden bölgesel kullanıma sahip olanlar, yavaş yavaş bu özgün kullanımlarını yitirmekte, bir yandan da yaşadıkları ülkelerin dilinden öğelerle dilleri karışmaktadır²⁸. Bununla ilgili örnekler yurt dışında çalışan Türk işçilerini konu alan yazınsal yapıtlara da yansımıştır.

3.3. Toplumsal Türler

Toplumsal türler, *sosyolekler* olarak adlandırılmaktadır. *Toplumsal kullanım* biçiminde Türkçeye aktarabileceğimiz bu kavramdan kısaca *grup dili* anlaşılmaktadır. Bu da "anlaşmaya bağlı (konvansiyonel) olarak bir dilsel topluluğun bireylerinin oluşturduğu bir grup için bireyüstü dil dizgesinin (langue) karakteristik kullanımı"²⁹ olmaktadır. H. GLINZ'e göre toplumsal kullanım (sosyolekt), "bir toplumsal grubun dil varlığının tümü"dür³⁰.

O. REICHMANN, "sosyolekt" diye adlandırdan dil türünün taşıyıcısı olan toplumsal gruplar içinde; özellikle toplumsal katmanların, mezhep, cinsiyet, yaş, çıkar (menfaat), aile/akraba/tanıdık, eğitim, meslek ve siyasa gruplarının dikkate değer olduğunu belirtmektedir³¹. Dilsel topluluk içinde aynı dilin kullanımı özellikle söz varlığı bakımından bu gruplar arasında değişildiği gösterir. Meslek dilleri ya da başka toplumsal kullanımlar ölçünlü dilde bilinmeyen sözcük ve terimleri de içerebilir. Bir hekimin ya da hukukçunun dili öteki meslek grubundan olanlar için çok başkadır.

28 Yabancı işçilerin dilleri son on yılda Avrupa toplumdilbiliminde en çok araştırılan konuların başında yer almaktadır. Özellikle Federal Almanyada en büyük azınlık grubu oluşturan Türk işçilerinin dilleri, çeşitli çalışmalara konu olmuştur. Bunlar içinde örneğin bkz. MEYER-INGWERTSEN, J.-R. NEUMANN - M. KUMMER, *Zur Sprachentwicklung türkischer Schühr in der Bundesrepublik*, 2 cilt, Kronbergs/Ts. 1977; CÎMÎLLÎ, N.-K. LIEBE-HARKORT, *Sprachvergleich Türkisch-Deutsch*, Düsseldorf, 1976; NEUMANN, U.-H. REICH, *Türkische Kinder-Deutsche Lehrer*, Düsseldorf, 1977; YAKUT, A., *Sprache der Familie. Eine Vntersuchung des Zweisprachenerwerbs der türkischen Gastarbeiterfamilien in der Bundesrepublik Deutschland*, Tübingen, 1981.

29 Bkz. LEWANDOWSKI, *Linguistisches Wörterbuch*, 3, s. 685.

30 Bkz. H. GLINZ, *Linguistische Grundbegriffe und Methodenüberblick*, Athenaiion 1974 (5. baskı), s. 75.

31 O. REICHMANN, *Deutsche Vfortforschung*, Stuttgart 1969, s. 81.

Yine örneğin havacı, denizci, avcı dilinde de öteki meslek gruplarından olanların kolay kolay anlayamayacağı sözcükler, terimler bulunmaktadır. Havacı dilinde pek çok düğüm³² ve yabancı terim kullanılır. Bununla ilgili olarak istanbul-Ankara uçuşunu yapan Boing 727 tipi bir THY uçağının pilotu ile kule görevlisi arasında geçen konuşmadan bir örnek verelim³³:

Pilot — 1-2-8, Esenboğa Yaklaşma Kontrol, trafik malumatı veriyorum. Bir numara 2-1 pisti için ILS/DME yaklaşmasına başladı, tamam.

Kule — 1-2-8 anladım. 9-0'a alçalmaya devam edin.

Pilot — 9-0'a devam ediyoruz. Türker 1-2-8.

Kule — 1-2-8, Yaklaşma mutabıkız. Tanzinif ?

Pilot — Halihazırda irtifamız 6600 feet, Çubuk'a dört mil mesafedeyim.

Kule — Anlaşıldı. Inbound'u terkedişi ve localizer'e oturuşu ikaz edin.

Pilot — Anlaşıldı. Localizer'e oturduk, Çubuk'u terk edişi rapor edeceğim, Türker 1-2-8.

Kule — 1-2-8, Yaklaşma mutabıkız.

Metinde geçen "Türker 1-2-8" (bir iki sekiz diye okunmaktadır) uçağın adı ve numarasıdır, hem iç hem de dış uçuşlarda aynı ad ve numara kullanılır. "Bir numara 2—1 pisti için ILS/DME yaklaşmasına başladı" tümcesiyle bir numaralı 210 derece pist başına aletle iniş için yaklaşılmaya başlandığı anlatılmaktadır. Burada geçen ILS, İng. Instrument Landing System'in kısaltılmış biçimidir, aletle iniş sistemini anlatmaktadır. DME ise İng. Distance Measuring Equipment'in kısaltılmışıdır, uzaklık ölçme aleti demektir. Alet uçuşunda pilot ILS'i kullanır, önündeki uzaklık ölçme aletiyle iniş öncesi kontrol noktasına kadar uçar. "9-0 (dokuz sıfır) alçalmaya devam edin" tümcesiyle, 9000 feet'e alçalmanın sürdürüleceği anlatılıyor. / tanzinif/ 'o andaki durum' anlamında kullanılmış olsa gerek. Inbound ve localizer de aletle iniş sisteminde kullanılan terimlerdir. Son yaklaşılmaya kadar olan iniş öncesi uçuş, her alan için belirtilen yörüngelerin uygulanmasıyla gerçek-

32 Düğüm: Verinin kesikli bir biçimde gösterilmesini belirleyen ve hiçbir belirsizlik* taşımayan kurallar kümesi (A. KOKSAL, *Bilişim Terimleri Sözlüğü*, Ankara, 1981, s. 40).

33 Bu konuşma 27 Ocak 1983 Perşembe günü TRT televizyonunda yayınlanmıştır.

leşmektedir. Bu bilgiler uçuş bilgilerini içeren kitapçıklarda bulunmaktadır. Alet uçuşu yapan ve alçalma işlemini bitiren pilot, daha sonra yine kule ile bağlantı kurarak iniş yapar. Inbound, bu işlemin bir bölümüdür. Inbound bitiminde pilot pisti görmüştür (localizer'e oturuş) ve iniş işlemi başlamıştır.

Görüldüğü gibi bu alanda söz varlığı bakımından oldukça değişik bir görünümle karşılaşmaktadır. Bunun yanında hiçbir belirsizlik taşımayan kuralların söylenmesiyle, aktarılan bildirinin kesinliği de sağlanmış olmaktadır. Ayrıca bildirimde bulunanların sürekli olarak kendilerini tanıtıcı bilgileri verdikleri ve bildirinin alındığını kesinleştirdikleri de dikkati çekmektedir. Tüm bu özellikleri nedeniyle havacı dili, çoğu meslek dilleri ve toplumsal kullanımlar gibi, öteki dil türlerinden büyük ayrılık göstermektedir. İşte "sosyolekt" kavramıyla dilin toplumsal dağılımındaki değişiklikler anlatılmak istenmektedir. Son yıllarda *sosyolektoloji* (Alm. *Soziolektologie*) adındaki araştırma alanının yaygın kazanmasına yol açan bu terimle, dilin düşey katmanlaşması betimlenmektedir. Dilin bölgesel dağılımındaki değişiklikler ve bölgesel kullanımlar ise o dilin yatay katmanlaşmasını oluşturmakta ve *lehçebilim* (*diyalektoloji*) alanında incelenmektedir. Ancak bilimsel deneyimlerde bu iki değerlendirme boyutunun her zaman birbirinden ayrılmadığı da belirtilmektedir. K.H. BAUSCH, toplumsal grupların dil davranışlarını açıklamaya yönelik sosyolektoloji alanında grup ediminin (performansının) araştırıldığını belirtmektedir³⁴. Bu alanda toplumsal katmanların dil kullanımları da önemli bir yer tutmaktadır. Bu tür toplumdilbilim araştırması yapılırken grubun toplumsal, ekonomik ve ekinsel yapısının öncelikle saptanması gerekir. Bunun için grubu oluşturan kişilerin meslek, gelir ve öğretim durumları ölçüt olarak katman saptamasında ilk sırada kullanılmaktadır. Ancak bu ölçütler de tüm toplum yapısının düzenlenmesine göre ayarlandığından ele alınacak toplumun tüm düzeneği, dizgesi içinde değerlendirilmelidir. Öte yandan değişik eğitim gruplarındaki, ayrı cinslerdeki dil kullanımı vb. da sosyolekt araştırmasına konu olmaktadır.

Toplumsal grupların değişkenlik içinde bulunan, birbirleriyle karşılıklı ilişkileri olan oluşumlar olduğu unutulmamalıdır. Bir toplumsal grubun üyesi başka bir grubun da üyesi olabilir. Herhangi bir meslek grubunun üyesi aynı zamanda toplumsal katmanlardan birinin, eğitim ya da siyasa gruplarından birinin de üyesi olabilmektedir. Bu nedenle

34 Bkz. K.H. BAUSCH, *Soziolekte: Lexikon der germanistischen Linguistik*, yay.: H.P. Althaus-H. Henne-H.E. Wiegand, Tübingen, 1973, s. 257.

"sosyolekt" in kesin sınırını belirlemek her zaman olanaklı değildir, bu bakımdan "sosyolekt", zaman zaman öteki "sosyolekt"lere, kimi kez de ölçünlü dile benzerlik göstermektedir³⁵.

DITTMAR, ölçünlü türün bir dilsel toplulukta "sosyolekt" olabileceğini, yeni kurulmuş Afrika ülkelerinin bunun için örnek verilebileceğini belirtmektedir. Bu ülkeler ölçünlü dil olarak belli bir türü ilan etmişlerdir, ancak daha az saygın olduğu için ölçünlü dili resmi olarak konuşmamaktadırlar. Çünkü halen yaşamakta olan koloni dilleri ölçünlü dilden daha büyük saygınlığa sahiptir³⁰.

3.4. İşlevsel Türler

Bu dilsel türler, öteki dil türlerinden ayrı olarak ölçünlü dilin, toplumsal ve bölgesel kullanımların boyutları içinde kullanılmaktadır. Konuşucular öğrendikleri dil türlerini işlevsel olarak, daha yalın bir deyişle, yeri geldikçe ya da duruma göre kullanabilmektedirler. Bunlar özel etkileşimlere, kurumlara, işyeri ilişkilerine, biçimsel ya da biçimsel olmayan durumlara ve konuşucunun özelliklerine bağlı olmaktadır³⁷.

İşlevsel türlerin kullanımında ruhsal etkenler de önem taşımakta, değişik durumlarda değişik dilsel davranışlarla karşılaşmaktadır. DITTMAR, konuşanların öğrendikleri dil türlerini işlevsel olarak kullandıklarını; bir alanda A türünü kullanırken bir başka alanda B türünü kullanabildiklerini belirttikten sonra şu örneği vermektedir: "Bölgesel kullanım (diyalekt) içinde büyümüş yüksek okul öğrencileri aile içinde bölgesel kullanımla konuşabilirken üniversitede yüksek Almanca kuralı içinde konuşabilmektedirler"³⁸.

Gerçekten konuşucuların çevreden çevreye değişen dilsel davranış gösterdikleri her an gözlenebilir. Bir konuşucu yakın çevresinden biriyle konuşurken "Öyle yapma demedik mi sana!" derken, aynı kişiyle daha başka çevrede konuştuğunda "Sana öyle yapmaman gerek-

35 "Sosyolekt" konusunda daha geniş bilgi için bkz. K. İMER, *Sosyolekt olarak bir meslek grubunun (yazılı) dil kullanımı ve kara taşıtlarındaki yazılar*: Genel Dilbilim Dergisi, c. I, sayı: 3-4 (1979), s. 30-34. Ayrıca bkz. K. İMER, *Toplumsal dilbilim*: Dilbilim ve Dilbilgisi Konuşmaları I, Ankara 1980, s. 161-163.

36 Bilgi için bkz. N. DITTMAR, *Soziolinguistik*, s. 137.

37 Bkz. N. DITTMAR, *Soziolinguistik*, s. 137. Bu konudan daha önce *Toplumsal dilbilim* adlı yazımızda "duruma uygun dil kullanma" olarak söz etmiş ve kimi örnekler vermiştik. Bkz. s.g.y., s. 163-164

38 Bkz. N. DITTMAR, *Soziolinguistik*, s. 137.

tiğini söylemiştim," diyerek değişik dilsel davranış gösterebilmektedir. Ayrıca her iki çevredeki dilsel davranışı konuştuğu kişinin o çevredeki durumuna, yaşma, cinsiyetine vb. göre de değişecektir. Örneğin işyerinde konuştuğu kişinin arkadaşı olması ya da yönetici durumunda bulunması, yaş bakımından kendinden büyük ya da küçük olması, cinsiyetinin değişik olması dilsel davranışını etkileyecektir.

DITTMAR, işlevsel türlerin daha çok meslek dilleri (Alm. Fachsprachen), özel diller (Alm. Spezialsprachen), argo ve tecim dilleri (Alm. Handelssprachen) olduğunu söylemekte ve tecim dillerinden bugün hâlâ koloni durumundaki ülkelerde konuşulan Fransızca ve İngilizce "Pidgen"³⁹ ın tanınmış olduğunu belirtmektedir. Ayrıca işlevsel türlerin en küçük "tür birimler" (Alm. Varietät-Einheiten) olduğunu belirten bilgine göre sonsuz sayıda birçok işlevsel türler olsa gerekir (s. 138).

4. Sonuç

Dilin bağdaşıklığından söz etmek güçtür. Bir dilsel toplulukta aynı dilin değişik türleri konuşulmaktadır. Bu türler içinde ölçünlü dil, ötekilere göre daha yüksek saygınlığa sahiptir. Yalnızca ölçünlü dil, temel ve zorunlu eğitimle birlikte düzenli olarak öğretilmeye ve öğrenilmeye başlanır; giderek yükselen bir grafik çizer.

Bununla birlikte ülkemizde yalnız temel eğitim ve onu izleyen ortaöğretimde değil, yükseköğretim yapan gençlerde de hâlâ ölçünlü dilin kullanımında azımsanamayacak aksaklıkların bulunduğu görülmektedir. Durum bununla da kalmamaktadır. Ne yazık ki ölçünlü dilin kullanımında kitle iletişim araçlarından olan radyo ve televizyon spikerlerinden tutun da yalnızca ölçünlü dilin kullanımını kazandırmak amacıyla ders veren öğreticilere, en büyük akademik sanları taşıyan öğretim üyelerine değin çeşitli kişilerde görülen birçok aksaklıkla karşılaşmaktadır. Bunlar dilin hemen her alanını ilgilendirmektedir.

Ölçünlü dilin kullanımında görülen aksaklıklar, toplumsallaşma(sosyalizasyon) ile doğrudan ilişkilidir, sanıyoruz. Toplumsallaşma, davranış ve dil yapısının da içinde bulunduğu toplumsal yapının öğrenilmeğidir.

39 "Pidgen" (Picin). Sabir ve Kreoller gibi bir karma dildir. Çeşitli dillerin karışımından oluşan bu diller çeşitli toplulukların, ülkelere gelen daha gelişmiş topluluklardan bireylerle ilişki kurabilmek, alışveriş yapabilmek vb. nedenlerle onların dillerinden çok sayıda öge almaları sonucu oluşmuştur. Bilgi için bkz. B. VARDAR ve ö., *Dilbilim ve Dilbilgisi Terimleri Sözlüğü*, s. 99.

İlk evresi ana baba evinde yani ailede başlayan toplumsallaşmanın ikinci evresini okul, üçüncü evresini de meslek yaşamı ve sonrası oluşturur. Dilin de içinde bulunduğu toplumsallaşma, bir öğrenme sürecidir. Öğrenme ise bir tür etkinliktir. Edilgin durumdaki bir öğrenci, tam anlamıyla öğrenme süreci içine girmiş sayılamaz. Bizde genel çizgileriyle toplumsallaşmanın ilk evresi gereğince tamamlanamadığı için ikinci evre olan okula çok daha büyük görev düşmektedir. O da, yaşamı boyunca kendisine ayrıcalıklı bir kindik kazandıracak olan ölçünlü dilin gereğince öğretilmesidir. Öğrenim süresince ve daha sonra da bir meslek edinildiğinde; kısaca kişinin tüm yaşamında başarısı, büyük çapta ölçünlü dili ustalıklı, en azından yeterince kullanmasına bağlıdır. Bu nedenle ölçünlü dilin okulla birlikte başlayan öğretiminde, öğrenciyi edilginlikten kurtarmak gerekir. Çünkü ancak etkinlik içinde öğrenci kavramları ve onlara karşılık olan sözcüklerin içeriğine inebilir, bunlarla yeni bileşimlere ulaşabilir. Yoksa birtakım kavramların ve sözcüklerin üst üste yığılması ya da yan yana dizilmesi değildir dil. Öyle olsaydı bir satış mağazasında bulunan motor, lastik, akümülatör, vites, direksiyon, pedal vb. parçaların da otomobil olması gerekirdi. Oysa bunlar, ancak bir dizge içinde işlevsel bir bütünlük sunmaktadır. Dil de tıpkı böyledir. Kişinin okuduğunu ve dinlediğini anlayabilmesi, kapsamlı bir anlam evreni oluşturabilmesi, duygularını ve düşüncelerini açık bir biçimde aktarabilmesi; ancak bu dizgenin işleyiş düzeninin kazanılmasıyla olanaklıdır.

Öğretimin her basamağında uygulamaya alınan ölçünlü dil öğretiminde, bütünlük içinde, basamaklar arasında kopukluk olmaksızın dizgenin kazandırılması, temel amaç olmalıdır.

Geliştirilmiş, yetkin ve bütünlük gösteren izlencelerle ölçünlü dilin kazandırılması, hem saydam bir biçimde düşünmeyi sağlayacak ve bakış açısını genişletecek hem de yabancı dil öğretimine yardımcı olacaktır.

Kaynakça

- Aksan, Doğan, *Her Yönüyle Dil. Ana Çizgileriyle Dilbilim I*, Ankara, 1977.
- Bausch, Karl-Heinz, *Soziolekte: Lexikon der germanistischen Linguistik*. Yay.: H.P. Althaus - H. Henne - H.E. Wiegand, Tübingen, 1973, s. 254-262.

- Chomsky, Noam, *Aspekte der Syntax-Theorie*, Çev.: Ewald Land yönetiminde bir ekip, Frankfurt am Main, 1978 (2. baskı).
- Dittmar, Norbert, *Soziolinguistik. Exemplarische und kritische Darstellung ihrer Theorie, Empirie und Anwendung. Mit kommentierter Bibliographie*, Königstein / Ts., 1980 (4. düzeltilmiş baskı).
- Derleme Sözlüğü*, c. I-XII, Ankara, 1963-1982.
- Ebneter, Theodor, *Angetvande Linguistik I. Eine Einführung*, München, 1976.
- Garvin, Paul L., *The Standard Language Problem. Concepts and Methods: Language in Culture and Society. A Reader in Linguistics and Anthropology*. Yay.: Dell Hymes, New York, 1964, s. 521-526.
- Glinz, Hans, *Linguistische Grundbegriffe und Methodenüberblick*, Athenaiion, 1974 (5. baskı).
- Humboldt, Wilhelm von, *Gesammelte Schriften*, c. 7/1, Berlin, 1907.
- Imer, Kâmile, *Sosyolekt olarak bir meslek grubunun (yazılı) dil kullanımı ve kara taşıtlarındaki yazılar: Genel Dilbilim Dergisi*, c. I / 3-4 (1979), s. 29-42.
- Imer, Kâmile, *Toplumsal dilbilim: Dilbilim ve Dilbilgisi Konuşmaları I*, Ankara, 1980, s. 157-166.
- Jaeger, Siegfried, *Standardsprache: Leadkon der germanistiscben Linguistik*. Yay.: H.P. Althaus-H.Henne-H.E. Wiegand, Tübingen, 1973, s. 271-275.
- Koksal, Aydın, *Bilişim Terimleri Sözlüğü*, Ankara, 1981.
- Labov, William, *Die Logik des Nonstandard English* (Auszug), Çev.: N. Dittmar, G. Feurle: *Aspekte der Soziolinguistik*. Yay.: W. Klein-D. Wunderlich, Frankfurt am Main, 1973 (3. baskı), s. 92-109.
- Lewandowski, Theodor, *Linguistisches Wörterbuch*, 1-3, Heidelberg, 1976 (gözden geçirilmiş ve genişletilmiş 2. baskı).
- Reichmann, Oskar, *Deutsche Wortforschung*, Stuttgart, 1969.
- Saussure, Ferdinand de, *Genel Dilbilim Dersleri*, çev.: B. Vardar, 1-2, Ankara, 1976, 1978.

Tekin, Talât, *Türkçe ile Kazakça arasında karşılıklı anlaşılabilirlik: Genel Dilbilim Dergisi*, c. 1/1 (1978), s. 33-42.

Tosun, Cengiz, *Dil, dildeğişkesi (lehçe), ağız ve dil akrabalıkları: Dilbilim ve Dilbilgisi Konuşmaları I*, Ankara 1980, s. 75-78.

Vardar, Berke ve ö.t., *Dilbilim ve Dilbilgisi Terimleri Sözlüğü*, Ankara, 1980.

Vardar, Berke, *Dilbilimin Temel Kavram ve İlkeleri*, Ankara, 1982.